

ESKIL BLOCK:

En genomtänkt borgerlig skolpolitik

Skoldebatten går vidare. Hur skall vi få en väl fungerande skola och ett rättvist antagningssystem till högskolan? Bör gymnasieintagningen ändras? Kan jämlikhet och förmedling av goda kunskaper förenas i en och samma skola?

Åren 1958–1976 kommer säkerligen i efterhand att betraktas som säregna för att inte säga onormala år i svensk politik. Socialdemokraternas övertag i opinionsbildning och massmedia var massivt, någon effektiv oppositionspolitik som den under Jarl Hjalmarson och Bertil Ohlin bedrevs knappast längre, rikets största borgerliga tidning föreföll ivrigare än socialdemokraterna själva i att undergräva den borgerliga livsstilen, karriärister flockades kring de politiska köttgrytorna och to m företagsledarna fann det angelägnare att ha ett gott förhållande till de makthavande än att ta ansvar för landets ekonomi på längre sikt, vilket återspeglades i det tidiga sjuttioalets lönerörelser och tekniksatsningar.

Bakgrunden till hela denna karneval, efter vilken numera en viss baksmälla tycks ha inställt sig, var inte bara generationsskiften inom borgerligheten och maktkoncentration inom press och etermedia. Ute i världen hade den gamla europeiska överklassen lidit en rad svidande nederlag, från Flanderns skyttegravar över Stalingrad och Sachsenhausen, till algeriernas plastbomber i Paris och Mau Maus framgångsrika uppror i Kenya. Det tedde sig också hos oss frestande att falla in i amerikanernas kortsiktiga konsumtionsmönster och historielösa bildningsideal, så mycket hellre som den svenska exportens rekordår tycktes kunna tillåta vilka ekonomiska lättsinnigheter som helst. Kanske bör det ändå tilläggas, att det i breda folklager fanns en uppdämd avund och bitterhet mot "fogden, lärarn och prästen", mot ett om än formellt demokratiskt dock i praktiken rätt auktoritärt samhälle; vittnesbörd om detta skymtar t ex ofta fram i de

Tekniker Eskil Block var ursprungligen lärare vid teknisk högskola och har även arbetat med utbildningstelevision; fn är han avdelningsdirektör vid Försvarets forskningsanstalt där han sysslar med framtidsbedömningar. På fritiden är han dessutom samhällsdebattör och freelancejournalist.

annars rätt banala folkklustspel från mellankrigstiden som TV så flitigt visar.

Radikala förändringar

Som resultat av hela denna särskilda atmosfär av skörde- och uppbrottstid skedde, utan alltför ingående debatt om de långsiktiga konsekvenserna, verkliga jordskred framför allt på tre områden. För det första en omfattande omfördelning av intäkter, via skatter och bidrag, ett ämne som ofta ventilerats i denna tidskrift. För det andra, en radikal förändring av personalrekrytering och utbildning i statlig regi, ämnet för denna artikel. För det tredje, en smygande omtolkning av den svenska neutraliteten, ett ämne som ännu bidar sin skildrare, delvis därför att denna process ännu pågår, kanske i accelererande takt.

På den mänskliga och personella sidan var strävandena av två slag. Dels ville man bredda möjligheterna för människor i underprivilegierad miljö. Tidigare hade det främst gällt barn till industriarbetare; efter kriget snarare glesbygdsbor, kvinnor och efter hand också invandrare. Denna ambition måste i hög grad bejakas, också från borgerligt håll, eftersom vi alla råkat personer som trots stor och uppenbar begåvning fått en hård och motig bildningsväg – som kanske inte ens till slut nått mål som passat deras begåvning, och som i alla händelser ter sig fattiga jämfört med mindre begåvade barn ur mera gynnad miljö.

Men det andra målet, jämlikhet i en mycket bredare mening, är mer kontroversiellt. Å ena sidan står det klart att något slags utbildning måste erbjudas också dem som inte har uppenbar studie-

håg eller fallenhet, eftersom den rasande tekniska utvecklingen tvingar ambitiösa samhällen att omskola stora delar av befolkningen, om man inte vill att de skall slås ut eller tvingas till förtidspension eller skensysselsättning. Å andra sidan är det klart att om man ger personer utan egentlig fallenhet tillträde till krävande utbildning, med förtursrätt utan särskilt för denna sektor tjänliga kunskaper eller färdigheter, tenderar man att urholka arbetsvanorna för de övriga och slutkom-

Om man ger personer utan egentlig fallenhet tillträde till krävande utbildning, tenderar man att urholka arbetsvanorna för de övriga och slutkompetensen för samtliga.

petensen för samtliga. Det ter sig, från ett borgerligt perspektiv, rimligt att detta andra mål kunde uppnås genom att skapa i viss mån parallella utbildningssystem, dels för klart studieinriktade individer oavsett ålder, dels för individer som av mer sociala eller praktiska skäl behöver omskolas.

Den lösningen råkar emellertid i konflikt med det tredje målet, som fullt öppet sägs vara av politisk art och består i att utplåna gränserna mellan skilda klasser, yrken, etniska och sociala grupper, regioner och (i vad gäller invandrarna) länder och folk. I praktiken har detta mål, som för en borgerligt sinnad person inte är lika självklart som de båda föregående, medfört dels en omfattande inskränkning av föräldrarnas och barnens

rätt att själva välja den utbildning som passar dem, dels ett tvång gentemot den äldre lärdomsskolans lärarkår, som på intet sätt är förenligt med allt fagert tal om "medbestämmande", och slutligen en totalt hänsynslös utnämningsspolitik som har placerat de forna folkskollärarna på flertalet topptjänster, motat ut docenter och kunnigt folk av andra slag (särskilt i de naturvetenskapliga ämnena har stor avgång skett av duktigt folk, och ett betydande antal tjänster upprätthålls

De centralbyråkratiska instanserna betraktar sig numera öppet som verktyg, inte bara för att genomföra de konkreta åtgärder som riksdagen beslutat, utan också för de allmänpolitiska mål som ett bestämt parti uppställt.

av oskolat folk) samt förstört mycket av andan i de förr stoltaste läroverken. Dessutom har följden blivit en omfattande nedjustering av kraven, både på lärare och elever, samt en mängd orättvisor och omfattande mygel vid tillträde till både gymnasier och högre läroanstalter. Det står också klart att de centralbyråkratiska instanserna numera öppet betraktar sig som verktyg, inte bara för att genomföra de konkreta åtgärder som riksdagen beslutat, utan också för de allmänpolitiska mål som ett bestämt parti uppställt. Risken av att på detta sätt förväxla kunskapsinhämtandet med andra, allmänpolitiska, mål, har redan påtalats i riksdagen; de förtjänar inte desto mindre att ytterligare understrykas, ef-

tersom de lätt ger upphov till allsköns godtycke såväl som ineffektivitet i själva kunskapsinhämtandet.

Centraldirigering – inget nytt

För att ge perspektiv på den problematiken vill jag dock betona att varken åsiktsmotsättningar eller centraldirigering är något nytt i svensk skolpolitik. Tvärtom går som en röd tråd genom svensk historia en böljegång mellan tex Gustav Vasas och de protestantiska biskoparnas strävan att skapa en nationellt sammanhållen, för alla samhällsklasser gemensam skola (där även adelsmän måste gå, om de ville bli ämbetsmän) gentemot katolikernas mer internationella och elitorienterade utbildningsanstalter; mellan biskoparnas nationella skola och det tidiga 1800-talets borgerliga krav på nyorientering, tex mot moderna språk, aktuell litteratur- och historievetsenskap, samt först och främst naturvetenskap och teknik. Samma motsättning dyker upp idag, mellan partitrogna och nationellt orienterade skolbyråkrater å ena sidan, å den andra dels företrädare för yrken som upplever en intensiv internationell konkurrens, dels de av våra invandrare (främst finländarna) som eftersträvar att bibehålla sin nationella kultur, och slutligen företrädare för sådana särskilda kulturströmningar i vårt eget land som anhängarna till de kristna kyrkorna, till särskilda yttringar av det inhemska kulturlivet (musik, miljövård, historia osv) eller till mer konkurrensbetonad ideologi. En tredje part i denna strid mellan centralister och centrifugalister är lärarna, som för det mesta tycks kunna finna sig i skilda system men som

uppskattar arbetsro och avskyr täta omläggningar av pedagogiska reformivrare och klåfingriga byråkrater.

Den första efterkrigstidens skolformer speglade ganska klart denna motsättning: gymnasierna, de äldre universiteterna och i viss mån folkskolan var lärardominerade och fortplantade en tradition med huvudsakligen kyrkliga rötter, med nationell inriktning. Realläroverken, handels- och tekniska gymnasier jämte motsvarande högskolor och fakulteter svarade upp till krav som ställts från städernas vaknaste borgerskap; dessa liksom de tidiga realskolorna och lärlingskolorna hade framdrivits av enskilda donationer, kommunala insatser eller politisk agitation, från borgerligt håll. Slutligen hade folkhögskolorna, korrespondensinstituterna och folkskolornas högstadier ett radikalare och bredare folkligt stöd, från fattiga och bildningsintresserade människor.

Initiativet till att rasera denna mångfald, att pressa in dessa olika strävanden i samma prokristesbädd kan däremot knappast sägas ha kommit underifrån. Här har vi att göra med högutbildade ideologer – och i ett historiskt perspektiv har Stellan Arvidsson och Alva Myrdal med sin enhetsskolevision, Olof Palme med sina krav att skolan från ett skinande lärdomstempel skulle förvandlas till ett redskap för politisk manipulation, "en spjutspets mot framtiden", inte så litet gemensamt med Gustaf Vasa och de lutherska biskoparna med deras "stortro".

Kritik mot skolan

Detta betyder i sin tur att kritiken mot skolan inte längre enbart föres av de ak-

tionsgrupper för kunskap i skolan, som tar sikte på slutresultatet, eller av de fackföreningsmän och företagare som ser på användbarheten ute i praktiken – om man så vill efterföljare till frihetens och det tidiga 1800-talets skolreformatorer, Wargentin och Linné, Christopher Polhem och William Chalmers, John Eriksson och Eberstein, vilka insåg att det efter stormaktstiden stympade och fattiga Sverige bara kunde överleva om det vårdade sig om flit och kunnighet.

Nu dyker ytterligare en typ av kritiker upp, som ser själva grundskoletanken som en fortsättning på biskoparnas konventikelplakat och i valet av skola man vill sätta sina barn i ser en grundläggande mänsklig rättighet. Pionjärer här har varit judar och ester samt folk intresserade för Montessori- och Waldorfpedagogik, eller för specialtalanger som musik eller balett. Idag kan man säga att det tyngsta lasset dras av finländska invandrare och finskspråkiga svenskar som jämför med svenskarnas gynnade situation i Finland. Men det är värt att lägga märke till två saker. Dels krävs där en viss storlek hos en minoritet, tex åtta procent i en kommun, för att den skall ha rätt att kräva egen skola; enstaka invandrarfamiljer med exotiska språk eller folk som adopterat asiatiska barn utan att tala deras språk i hemmen, göra sig icke besvär. Dels är det tydligt att om en grupp, som inte ens har svenskt medborgarskap, kräver egna skolor, går det inte längre att stoppa infödda, som har särkrav på skolan och förmår organisera sig kring dessa krav. Det är denna senare utveckling som, om man bifaller invandrarernas krav, måste utlösa ett veritabelt jordskred i svensk utbildningspolitik.

Kravet på fritt skolval har drivits av katolikerna på kontinenten sedan Napoleons tid, är numera inskrivet i EG-stadgan och praktiseras t ex med gott resultat i ett så närbeläget land som Danmark; det är för övrigt besynnerligt att det inte för längesen rests i Sverige av samma kretsar som motsatte sig fällandet av Kungsträdgårdsalmarna eller renskurandet av Götgatspuckeln. De lutherska biskoparnas färla bet tydligt djupt i svenska ryggar.

Men om nu dessa krav aktualiseras och de borgerliga partierna som rimligt är ställer sig bakom dem, uppstår nya problem. Dels gäller det att finna ett rimligare antagnings- och examinationssystem än det nuvarande kaoset, så att man tvärs igenom alla skolformer förmår upprätthålla en viss norm för inträdet till högre utbildning, dels måste man diskutera den tredje funktionen, vid sidan av förberedelsen till yrkeslivet och förverkligandet av den egna begåvningsstypen – nämligen utbildningen som kulturellt kitt, sammanhållare trots allt av en om än så splittrad nation.

Möjliga alternativ

Eftersom denna artikel i huvudsak syftar till en vidgad debatt har jag inte för avsikt att framställa färdiga lösningar till någondera problemet. Men ett par möjliga alternativ vore följande.

För det första är det troligen nödvändigt att trots allt ha en sammanhållen barnskola, dvs att avvisa både invandrarbarn och de särintresserades krav i vad gäller åldersgruppen 6–13 år (en sänkning av skoldebuten ter sig allt mer angelägen, både genom förskolans ansväll-

ning och dess svaga kunskaps- och arbetstradition) och på sin höjd medge – som i Frankrike – en fri halvdag i veckan för privat organiserad undervisning, exempelvis i etniska eller religiösa frågor, i musik, språk eller naturvetenskap, allt efter föräldrarnas önskemål och tillgången på lärare i kommunen.

För det andra en betydande uppstramning av dessa barnskolans lärare i vad gäller både utbildning och vidareutbildning; i Japan tas t ex alla lärare in på rundsmörjning vart femte år, undergår examen i de ämnen de undervisar och omskolning vid högskola i de kursmoment de visar sig dåligt behärska.

För det tredje måste – antingen riksgiltigt eller region för region – regler uppställas för intagning till högre läroanstalter, regler som måste utgå uppifrån och ta hänsyn till elevernas studieprognos snarare än allmänpolitiska målsättningar, och som i sin tur måste genomsyra hela skolsystemet herefter. Detta betyder att studentexamen i någon form måste avläggas, antingen som på 1800-talet, som inträdesprov vid det universitet till vilket man söker sig, olika för varje universitet, eller, som på 1900-talet, riksgiltigt med landsomfattande prov under noggrann offentlig kontroll. Det är kanske rimligt att arbetslivsmeriter får väga tungt, nota bene inom den sektor det gäller: lågstadielärare till högre lärarutbildning, sjuksköterskor till läkarutbildning, verkmästare till ingenjörsutbildning. Att däremot vilken anställning som helst (eller rentav, som skett, fängelsevistelse!!!) skulle räknas som arbetslivsmerit och leda till utslagning av yngre och mer begåvade elever är naturligtvis helt horribelt.

Gymnasieintagningen borde ändras

Mycket talar för att motsvarande resone-
mang borde föras, då det gäller gymna-
sieintagning. Företrädare för var linje
upprättar vissa allmänna krav på vad
som konstituerar god studieprognos, och
på detta vis skapar man en motsvarighet
till forna dagars realexamen. Genom
provens riksgiltighet råkar de lärare,
som systematiskt sätter för höga betyg,
snart illa ut och tillrättavisas; eventuellt
bytes rektorn ut i en sådan skola.

Intet hindrar att i en sådan real- eller
studentexamen även ingår psykologiska
test eller andra undersökningar av all-
män lämplighet. Men det helt avgörande
är, att innan vissa grupper beviljas spe-
cialförmåner inom ramen för det svenska
utbildningsväsendet, hemmabefolkning-
ens legitima krav på medbestämmande
då det gäller deras egna barns skolgång
tas upp till ingående prövning av alla po-
litiskt ansvariga instanser.

I praktiken skulle en sådan ordning

*Det måste ställas upp regler för
intagning till högre läroanstalter,
regler som utgår uppifrån och tar
hänsyn till elevernas studiepro-
gnos snarare än allmänpolitiska
målsättningar.*

också kunna innebära stora förändringar
för lärarnas del. Skickliga och intressera-
de lärare kan bli mer eftersökta och beta-
las bättre; illa ordnade skolprojekt eller
mindre intresserade och skickliga lärare
riskerar avbrott i karriären. Konkurrens
skapas i hela samhället – och på denna
punkt, liksom då det gäller restaurang-
och livsmedelsbranschen, är det invand-
rarna vi har att tacka för variationen!

Men fördenskull behöver vi ju inte ge
dem rösträtt i allmänna val, förrän de
ansökt om svenskt medborgarskap och
visat sig lämpade härför.